

1

DEFINIRANJE SPECIZMA

Kad god vidite pticu u kavezu, ribu u posudi ili ne-ljudskog sisavca na lancu, gledate specizam. Ako vjerujete da pčela ili žaba imaju manje prava na život i slobodu negoli čimpanza ili čovjek, ili smatrate da su ljudi superiorni drugim životinjama, potpisujete specizam. Ako posjećujete vodene zatvore i zoološke vrtove, idete u cirkuse gdje se izvode “točke sa životinjama”, nosite ne-ljudsku kožu ili dlaku, ili jedete meso, jaja ili proizvode od kravljeg mlijeka, vi primjenjujete specizam. Zagovarate li “humanije” klanje pilića ili manje okrutno zatočivanje svinja, vi održavate specizam.

Što je točno *specizam*? Godine 1970. psiholog Richard Ryder skovao je riječ *specizam* u letku istoga imena. Iako nije izričito definirao termin, ukazao je da specisti povlače oštru moralnu razliku između ljudi i svih ostalih životinja. Kod njih izostaje “proširivanje naše skrbi o temeljnim pravima na ne-ljudske životinje.”¹

Knjigom *Oslobođenje životinja* iz 1975. godine filozof Peter Singer priskrbio je konceptu specizma široku pozornost. Definirao je specizam kao:

pristranost prema interesima članova vlastite vrste i predrasuda prema interesima članova drugih vrsta.²

Ova definicija je nedostatna. Razmotrite usporedivu definiciju rasizma:

pristranost prema interesima članova vlastite rase i predrasuda prema interesima članova drugih rasa.

Da, pristranost prema bijelcima i predrasuda prema svim ostalim rasama jest rasizam. Ipak, pristranost prema bijelcima i predrasuda

Specizam

prema *bilo kojem broju* drugih rasa također je rasistička. Sve su to rasizmi: predrasude prema samo Semitima; predrasude prema samo Afrikancima, američkim urođenicima i australskim Aboridžinima; predrasude prema bilo kome *osim* bijelaca i Azijata. Analogno tomu, pristranost prema ljudima a predrasuda prema bilo kojem broju drugih vrsta (recimo, svim štakorima i miševima) jest specistička. Takva je i pristranost prema ljudima i prema bilo kojoj drugoj vrsti (npr. čimpanzama i gorilama).

U članku iz 2003. godine Singer je specizam definirao još uže nego li u knjizi *Oslobođenje životinja*:

ideja da je opravdano biti skloniji nekim bićima samo na osnovi toga što su članovi vrste *Homo sapiens*.³

Pod “sklonošću” Singer podrazumijeva veći moralni obzir. Ova definicija specizma još je neprimjerenija od njegove prethodne. Uz ograničavanje specizma na pristranost prema samo jednoj vrsti (našoj vlastitoj), Singer ga sad još suzuje na pristranost *samo* na osnovi pripadnosti vrsti.

Ponovo, razmotrimo usporedivu definiciju rasizma:

ideja da je opravdano biti skloniji određenim individuama samo na osnovi toga što su bijele.

Nije li rasistički imati veći moralni obzir prema bijelcima po *bilo kojoj* osnovi, primjerice po tomu što obično imaju svjetliju kožu ili viši životni standard od ne-bijelaca?

Od pomoći bi mogla biti usporedna definicija seksizma:

ideja da je opravdano biti skloniji određenim individuama samo na osnovi toga što su muškarci.

Seksistički je imati prema muškarcima većeg moralnog obzira nego prema ženama na *bilo kojoj* osnovi, primjerice stoga što su muškarci obično obdareniji mišićima ili što postižu bolje rezultate na testovima

prostorne orijentacije. Jednako tako, specistički je imati prema ljudima veći moralni obzir nego prema ne-ljudskim životinjama na *bilo kojoj* osnovi, primjerice stoga što ljudi općenito posjeduju pismo i više se koriste oruđem.

Očito, Singerova definicija specizma preuska je na dva načina: (1) ograničava specizam na pristranost u korist samo jedne vrste; (2) ograničava specizam na pristranost zasnovanu jedino na pripadnosti vrsti.

Poput Singera, filozof Tom Regan definira specizam kao davanje "privilegiranog moralnog statusa" svim ljudima i nikome od ne-ljudi.⁴ Kako je već rečeno, također je specistički moralno privilegirati sve ljude i samo *neke* ne-ljude. Za mene je specizam privilegiranja sisavaca i ptica jednako tako očit kao rasizam privilegiranja Europljana i Azijata ili seksizam privilegiranja muškaraca i iznimno muškobanjastih žena.

Poput Singera, Regan dalje definira specizam kao "pridavanje veće težine interesima ljudskih bića samo stoga što su ljudi."⁵ Ovo treba ponoviti: Rasistički je davati veću težinu interesima bijelaca nego interesima ne-bijelaca, seksistički je davati veću težinu interesima muškaraca nego interesima žena i specistički je davati veću težinu interesima ljudi nego interesima ne-ljudi iz *bilo kojeg* razloga.

Prema Singeru i Reganu, netko nije specist ako iskazuje potpun moralni obzir prema *bilo komu* od ne-ljudi, primjerice prema onima koji najviše nalikuju ljudima izgledom, uočenim ponašanjem i spoznajom koju se čini da posjeduju. Iskazivanje potpunog moralnog obzira prema bijelcima i mulatima, ali ne i crncima, proširuje jednakost na neke ne-bijelce, no još uvijek je rasizam. Iskazivanje potpunog moralnog obzira prema muškarcima i iznimno muškobanjastim ženama proširuje jednakost na neke žene, no još uvijek je seksizam. Jednako tako, iskazivanje potpunog moralnog obzira prema ljudima i samo nekim ne-ljudima – recimo drugim majmunima – proširuje jednakost na neke ne-ljude, no još uvijek je specizam.

Filozofkinja Paola Cavalieri kaže da *specizam* može "biti upotrijebljen da opiše bilo koji oblik diskriminacije na osnovi vrste."⁶ Iz razloga koje sam navela, to je način na koji *specizam* treba biti korišten.

Nažalost, Cavalieri prihvaća standardnu Singer-Reganovu definiciju. Razlog koji navodi je slab: Moralna crta koja je povučena između ljudi i svih ostalih životinja je “tako upadljiva” da se specizam “počelo smatrati praktički zamjenjivim s pojmom ljudskog šovinizma.”⁷ Za vrijeme crnačkog ropstva u Americi netko je jednako valjano mogao reći: “Moralna crta koja je povučena između bijelaca i ne-bijelaca tako je upadljiva da se rasizam počelo smatrati praktično zamjenjivim s pojmom bjelačke nadmoći.” Ostaje činjenica da je bilo koja diskriminacija zasnovana na rasi rasistička, bila ona protiv svih ne-bijelaca, nekih ne-bijelaca, svih ne-Azijata, svih bijelaca ili bilo koje druge rasne skupine ili skupina. Bilo da se specizam i ljudski šovinizam “počelo smatrati praktično zamjenjivim” ili ne, oni *nisu* zamjenjivi. Ljudski šovinizam je vrsta specizma.

Prema Singeru, nije specistički vjerovati da “postoje moralno relevantne razlike između ljudskih bića i drugih životinja koje nas ovlašćuju pridavati veću težinu interesima ljudi.”⁸ To *jest* specistički. Ne postoje takve razlike, kao što ne postoje ni razlike između bijelaca i ne-bijelaca ili muškaraca i žena koje nas ovlašćuju pridavati veću težinu interesima bijelaca ili muškaraca.

Da bi nekome bio zajamčen potpun i jednak moralni obzir, potrebno je samo da bude svjestan, da ima neki oblik svijesti. Zašto je pogrešno mučiti i ubijati ljude, prisiljavati ih na rad, ozljeđivati ih u pokusima ili doživotno zatvarati kad nisu počinili nikakav zločin? Zbog čega je pogrešno lišavati ljude dobrobiti života, osim u izvanrednim okolnostima kao što je nužna samoobrana? Zato što većina ljudi razmišlja apstraktno, posjeduje govorni jezik, rabi tehnologiju i ima društvene veze? Ne. Napokon, pogrešno je (i protuzakonito) mučiti ili ubijati ljude, poput neželjene djece, kojima nedostaju neke ili sve od navedenih karakteristika. Postupanje s ljudima na određene načine pogrešno je stoga što su ljudi svjesna bića. Oni doživljavaju. Ozljeđivanje im uzrokuje patnju. Ubijanje ih lišava svakog daljnjeg doživljaja. Isto vrijedi i za sve ostale životinje.

Kao što bi se Singer složio, specistički je zanijekati ne-ljudima moralni obzir. No također je specistički odobriti im *manje* obzira nego ljudima, kao što je rasistički ili seksistički odobriti ne-bijelcima ili ženama manje obzira nego bijelcima ili muškarcima.

Kao što bi se Singer također složio, specistički je pridavati veću težinu trivijalnim ljudskim interesima negoli važnim interesima ne-ljudi. No također je specistički pridavati veću težinu *važnim* ljudskim interesima negoli jednako važnim interesima ne-ljudi.

Poput rasista i seksista, specisti racionalno obrazlažu diskriminacijsko postupanje. A što *jest* diskriminacijsko postupanje? Pridavanje veće težine interesima nekih nego interesima drugih – upravo ono što Singer pokušava racionalizirati. S jedne strane, Singer definira specizam kao “pristranost prema interesima” ljudi. S druge strane, on tvrdi da nije specistički pridavati “veću težinu interesima ljudi”. Ovo vlastito proturječje javlja se jer sam Singer pokušava obraniti jednu vrstu specizma. Kad branimo specističku ideologiju, mi legitimiziramo postupke koji potječu iz te ideologije.

Sociolog David Nibert opisao je specizam kao ideologiju “stvorenu i proširenu kako bi se legitimiziralo ubijanje i izrabljivanje drugih životinja.”⁹ Njegova definicija uključuje uzrok i posljedicu. Prema njegovom gledištu ljudsko ugnjetavanje ne-ljudi došlo je prvo; predrasude su uslijedile. No netko bi mogao tvrditi suprotno: ugnjetavanje se nije moglo pojaviti bez nekog osjećaja ovlaštenosti, osjećaja da je moralno prihvatljivo izrabljivati druge životinje; osim kad reagiraju refleksno, ljudi prvo odluče učiniti nešto prije negoli to učine. Činjenica je da nije moguće ustanoviti što je bilo prije: ugnjetavanje ili njegovo psihološko opravdanje, specistički postupci ili specistički stavovi. Ipak, Nibert iznosi važnu činjenicu: specistički stavovi i praksa nerasplesivo su povezani. Neprekidno hrane jedni druge.

Specizam povlači za sobom i aroganciju i nepravdu: ljudsko samoljublje i pridruženu sklonost zlostavljanju ne-ljudi. Specisti obezvrjeđuju interese ne-ljudi zato što obezvrjeđuju ne-ljude, koje smatraju inferiornim, manje zaslužnim obzira. Pretpostavka ljudske superiornosti u srži je specizma. Ljudsko samouzdanje očituje se kao nepoštovanje (ili manjak poštovanja) za druge životinje.

Ukratko, specizam je i stav i oblik ugnjetavanja. Gledajući na ljude kao na superiorne drugim životinjama, specisti daju veću težinu ljudskim interesima nego jednako vitalnim ili vitalnijim interesima ne-ljudi. Specistički je isključiti *bilo koje* ne-ljudsko biće iz potpune i jednake moralne obzirnosti iz *bilo kojeg* razloga.

Specizam

Ovo je, dakle, definicija specizma koju ću razvijati i braniti kroz ovu knjigu:

propust da se, s obzirom na pripadnost vrsti ili karakteristike tipične za neku vrstu, bilo kojem svjesnom biću prida jednak obzir i poštovanje.